

ABDÜLHAK EL-İSLÂMÎ'NİN (XIV.-XV. yy)
EL-HUSÂMU'L-MEMDÛD ADLI
YAHUDİLİĞE REDDİYESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Hatice DAĞHAN**

Öz

Yahudi asıllı mühtedî bir bilgin olan Ebu Muhammed Abdülhak el-İslâmî el-Mağribî, XIV. ve XV. yüzyıllar arasında Fas'ın Sebte şehrinde yaşamıştır. El-İslâmî, Müslüman olduktan 16 yıl sonra *el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd* adlı Yahudilik hakkındaki reddiyesini kaleme almıştır. Beş bölümden oluşan bu eserde, *beşâiru'n-nübüvve*, nesih, tahrif ve tecsim gibi Yahudilik hakkındaki temel reddiye konularının hemen hepsine sistematik bir şekilde yer verilmektedir. Yahudi dinî ve sosyal hayatı hakkında ayrıntılı bilgilerin de yer aldığı reddiyede, diğer reddiyelerde görülmeyen özgün deliller bulunmaktadır. Bu bağlamda *el-Husâmu'l-Memdûd*, kapsamı geniş bir reddiyedir. Bu makalede, Türkçe akademik bir çalışmaya konu olmayan Yahudi kökenli Müslüman bir âlim ve Yahudilik eleştirisi incelenerek Türkiye'deki akademik çevrelere tanıtılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak el-İslâmî, *el-Husâmu'l-Memdûd*, *Beşâiru'n-Nübüvve*, Nesih, Tahrif ve Tecsim.

* Bu makale, 14.10.2016 tarihinde savunduğumuz “Abdülhak el-İslâmî'nin el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd İsimli Reddiyesinin Analizi” adlı tezden üretilmiştir.

** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, daghanhatice@gmail.com

Abstract

The Evaluation of Abd Al-Haqq Al-Islâmî's (14th-15th century) Polemic Against Judaism: *Al-Husâm Al-Mamdūd*

Abū Muḥammad ‘Abd al-Ḥaqq al-Islāmī al-Maghribī lived in Ceuta, Morocco during the 14th-15th centuries. Towards the end of 14th century, at the age of 40, he had converted from Judaism to Islam. After sixteen years of his conversion, approximately between 1393 and 1396, al-Islāmī wrote his polemic against Judaism in Arabic entitled *al-Husām al-Mamdūd fī l-Radd ‘alā al-Yahūd* (The Outstretched Sword for Refuting the Jews) or *al-Sayf al-Mamdūd fī l-Radd ‘alā Aḥbār al-Yahūd* (The Outstretched Sword for Refuting the Rabbis of the Jews). His work consists of five chapters and all chapters were presented systematically by ‘Abd al-Ḥaqq al-Islāmī. Tahrīf (distortion), tabdīl (alteration), naskh (abrogation), tajsīm (antropomorphism) and bashair al-nubuwwah (predictions for the Prophet Muhammad) are the main issues of *al-Husām al-Mamdūd*.

al-Husām al-Mamdūd informs us about religious and social life of Jewish society. It has also new data which never seen before in other polemics. In this respect, *al-Husām al-Mamdūd* deserves attention. al-Islāmī used Torah and the Jewish prayer books while he was advocating his claims about Judaism. He was loyal to the text of Torah most of the time. But in the texts that predictions for the Prophet Muhammad, he arbitrarily added words or changed the texts. Therefore, the reader is suspicious about the authenticity of the other arguments presented in the polemic. In this article, al-Islāmī's polemic, in the context of Jewish and Islamic sources, will be examined and evaluated and he will be introduced to Turkish academia, on whom no study has yet been carried out in Turkish.

Keywords: Predictions for the Prophet Muhammad (Bashair al-Nubuwwah), Abrogation (Naskh), Distortion (Tahrīf), Antropomorphism (Tajsīm).

GİRİŞ

Ebu Muhammed Abdülhak el-İslâmî el-Mağribî, XIV. ve XV. yüzyıllar arasında Merinî Devleti¹ zamanında Fas'ın (Mağrib) bir şehri olan Sebte'de²

¹ 1196-1465 yılları arasında Mağrib'de hüküm süren bir Berberî Hanedanlığı'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ceran 2004: 192-199).

yaşamış Yahudi asıllı mühtedî bir bilginidir (el-İslâmî 1998: 28-29; Perlmann 1940: 174-175). El-İslâmî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. El-İslâmî'nin doğum ve ölüm tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, elimizdeki bilgilere göre o, tahmini olarak 1330'lu yılların sonunda doğmuş ve XV. yüzyılda vefat etmiştir.³ O, eserinde ömrünün kırk senesini batıl bir hayat içinde geçirdiğini ve takriben kırk yaşında Müslüman olduğunu ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 122; el-İslâmî 2001a: 64). El-İslâmî'nin eğitim durumu ve hocaları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, onun kendisi için *şeyh*, *fakih*, *âlim*, *el-hubr* (Yahudi din bilgini) ve *imam* gibi sıfatları kullanması, bu konuda bazı çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. (el-İslâmî 1998: 7). Bu ifadeler, onun ihtida etmeden önce Yahudi bir din bilgini, Müslüman olduktan sonra da İslâm âlimi olduğuna işaret etmektedir. Eserinde ifade ettiği üzere, onun İslâm'a girmeden önce Yahudi bilginlerle tartışmalar yapmış olması da ilim sahibi olduğu fikrini desteklemektedir (el-İslâmî 1998: 46; el-İslâmî 2001a: 38). El-İslâmî'nin İbranice Tevrat metinlerini Arap alfabesiyle vermesi ve Arapçaya tercüme etmesi iHse, İbraniceye aşinalığını göstermektedir. Nitekim o, *el-Husâmu'l-Memdûd*'da yaygın olanın aksine Yahudilikteki bazı kavramların İbranice hallerini kullanmaktadır.

El-İslâmî'nin bilinen tek eseri, genelde Yahudilere, özelde Yahudi din bilginlerine karşı yazılmış bir reddiye olan *el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd* veya diğer adıyla *es-Seyfu'l-Memdûd fi'r-Redd alâ Ahbârî'l-Yehûd*'dur. O, bu eserini, Müslüman olduktan on altı yıl sonra (el-İslâmî 1998: 9; el-İslâmî 2001a: 25) yaklaşık 1393-1396 yılları arasında kaleme almıştır (Perlmann 1940: 190-191). *el-Husâmu'l-Memdûd*'un farklı el yazmaları incelendiğinde el-İslâmî'nin kendisini bu eseri yazmaya teşvik eden iki farklı kişiden söz ettiği görülmektedir. Daha eski tarihli olduğu tahmin edilen yazmaya göre bu

2 Sebte, günümüzde İspanya'nın hâkimiyeti altında bulunan ve Fas'ın kuzeyinde Cebelitarık Boğazı'nın Akdeniz'e açılan kesiminde yer alan bir şehirdir. Tarihte, Sebte Müslümanların eline geçtikten sonra ilmî, fikrî ve ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir ve orada öğrenim görenler bütün Mağrib'de takdir edilmiştir. Şehir, el-İslâmî'nin yaşadığı dönemi de içine alan 1274-1415 yılları arasında Merînî Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ceran 2009: 258-260).

3 Reddiye literatürü alanında bir başyapıt olan *Polemische und Apologetische Literatur in Arabischer Sprache zwischen Muslimen, Christen und Juden* adlı eserin yazarı Moritz Steinschneider, elindeki verilere dayanarak, el-İslâmî'nin ölüm tarihini 1390 olarak vermektedir (Steinschneider 1877: 125) Ancak daha sonra ortaya çıkan el yazması, el-İslâmî'nin eserini 1393-1396 tarihleri arasında bir zamanda yazdığını düşündürmektedir. Dolayısıyla onun el-İslâmî'nin 1390'da ölmüş olduğuna dair verdiği bilgi hatalı görünmektedir.

kişi, Merînî hâcibi Ebu'l-Abbas Ahmet el-Kabâilî'nin oğlu, Merînî veziri Ebu Zeyd Abdurrahmân iken, başka bir el yazmasında bu kişi Sebte şehri öğrencileri olarak karşımıza çıkmaktadır (el-İslâmî 1998: 12-13; el-İslâmî 2001: 26). Nitekim bazı araştırmacılar, Ebu'l-Abbas Ahmet el-Kabâilî'nin ve ailesinin idam edilmesinden sonra, el-İslâmî'nin siyasi sebeplerden dolayı eserini yazma sebebini değiştirmek durumunda kaldığını düşünmektedirler (Perlmann 1940: 191).

el-Husâmu'l-Memdûd Arapça kaleme alınmış olup sade ve anlaşılır bir dili vardır. El-İslâmî'nin konularını ele alırken kullandığı başlıca kaynak Tevrat metinleridir. O, Arap harfleriyle yazdığı İbranice Tevrat metinlerine ayrıca tercüme ve şerh eklemiştir. Ancak onun bu transkripsiyonları her ne kadar orijinaline yakın olsa da telaffuzu kolaylaştırma çabasından dolayı içerisinde bazı hatalar barındırmaktadır. Bu durum, eserin el yazmaları arasında belirgin farklar⁴ bulunmasına neden olmuştur (Perlmann 1940: 176). El-İslâmî, Tevrat metinlerinin yanı sıra eserinde Kur'ân-ı Kerîm'den ayetlere de yer vermektedir.

el-Husâmu'l-Memdûd'un ulaşabildiğimiz kadarıyla üç adet edisyon kritiği/tahkiki bulunmaktadır. Eser, ilk olarak İspanyolca çeviri ve notlarıyla birlikte Esperanza Alfonso tarafından 1998 yılında Madrid'de neşredilmiştir. Daha sonra Abdülmecîd Hayâlî ve Ömer Vefîk ed-Dâûk tarafından ayrı ayrı 2001 yılında Beyrut'ta Arapça dipnot ve açıklamalarla neşredilmiştir. Eserin günümüze ulaşan el yazmaları Fas, İngiltere, Suudi Arabistan ve Tunus olmak üzere çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde yer almaktadır. Bu yazmaların her biri farklı tarihlerde istinsah edilmiş olup ulaşılabilen en eski el yazması, hicri 1075 yılına, en son el yazması ise hicri 1402 yılına aittir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak *el-Husâmu'l-Memdûd*'un en azından yazarın kendi coğrafyasında yayılarak günümüze kadar ulaşan önemli bir eser olduğu kanaatine varmak mümkün görünmektedir.

el-Husâmu'l-Memdûd, beş bap/bölümden oluşmakta ve her bap kendi içerisinde fasıllara ayrılmaktadır. El-İslâmî bu baplarda Yahudilik hakkında yazılan reddiyelerde ele alınan temel konuların hemen hepsine sistematik bir şekilde yer vermektedir. Bu baplar; *beşâiru'n-nübüvve*, nesih, tahrif ve tecsim, Yahudilerin nebilere iftiraları ve Müslümanlara bedduaları, Hz. Muhammed'in Tevrat'ta ve Yahudilerin dualarında tazimi ve İsrâ hadisesidir.

⁴ *el-Husâmu'l-Memdûd*'un edisyon kritiğini yapan Esperanza Alfonso, bu farkları, tüm el yazmalarını karşılaştırarak ayrıntılı bir şekilde göstermektedir (el-İslâmî 1998: 111-144).

Beşâiru'n-Nübüvve

El-İslâmî, *el-Husâmu'l-Memdüd*'un ilk babını Yahudilik hakkında yazılan reddiyelerdeki en önemli konulardan biri olan *beşâiru'n-nübüvve*ye ayırmıştır. *Beşâiru'n-nübüvve*, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu haber veren Kur'ân beyanatından yola çıkan İslâm âlimlerinin, bu durumu kanıtlamaya çalışırken kullandığı delillerdir (Aydın 1992: 549; Aydın 1998: 184). El-İslâmî, *el-Husâmu'l-Memdüd*'un büyük bir kısmını bu konuya tahsis etmekte ve pek çok delil sıralamaktadır.⁵ Onun *beşâiru'n-nübüvve* konusunda kullandığı ilk delile reddiye geleneğinde neredeyse hiç yer verilmemektedir (Lazarus-Yafeh 1992: 106). Bu delil, araştırmacılar tarafından oldukça ilginç ve dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir (Perlmann 1940: 180). El-İslâmî, I.Krallar 20:6 ve 22:35'teki *mahmad eyneha* “gözünde hoş olan” ifadelerine dayanarak İsrailoğulları'nın kralı Ahab'ın aslında İslâm'a inanan biri olduğunu iddia etmektedir (Lazarus-Yafeh 1992: 107).⁶ Büyük bir ihtimalle onu bu çıkarımı yapmaya iten şey, metinde yer alan İbranice *Mahmad* kelimesini Muhammed olarak okumasıdır (Lazarus-Yafeh 1992: 125). Ancak İbranice'ye aşına birisi olarak el-İslâmî'nin, bu kelimedede Hz. Muhammed'den bahsedilmediğini bilmemesi imkânsızdır. Muhtemelen Müslümanların İbranice bilmemeleri ve el-İslâmî'nin yazdıklarını kontrol edemeyecek olmaları, onu İbranice metinler konusunda gayriciddi oynamalar yapmaya sevk etmiştir.

El-İslâmî'nin anlatımına göre, Rum kralı İbn Hadad⁷, sayısı bilinmeyen bir ordu ve otuz iki sultanla birlikte gelerek Kral Ahab'ı Şomron⁸ şehrinde muhasara altına almıştır. İbn Hadad, Kral Ahab'tan elindeki tüm mallarını, evlatlarını ve üzerinde “Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir” yazan sancağını kendisine vermesini istemiştir. Bu sancak, Kral Ahab'ın gittiği her savaştan zaferle dönmesini sağlamaktaydı. Kral Ahab malları ile evlatlarını vermeyi kabul etmiş fakat sancağı vermemiştir. Sancağın gönderilmediğini gören Rum kralı sinirlenerek diğer gönderilenleri de kabul etmemiş

⁵ El-İslâmî'nin *beşâiru'n-nübüvve* konusunda verdiği tüm örneklerin değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 48-69).

⁶ Bir görtüşe göre el-İslâmî, bu çıkarımını, bahsi geçen İbranice ifadelerin yer aldığı Tevrat pasajları hakkındaki Midraşik açıklamalara dayandırmış olabilir. Bu pasajlarda Kral Ahab ve Rum kralı Ben Hadad arasında geçen olay anlatılmaktadır (Lazarus-Yafeh 1992: 106-107; Mazuz 2016: 122).

⁷ Bu isim, Tevrat'ın Yeni Çevirisi'nde Aram kralı, eski çevirisinde Suriye kralı olarak yer almaktadır. Bkz. (I.Krallar/20:1).

ve Kral Ahab'ın ülkesini yakıp yıkacağına ve evlatlarını esir alıp öldüreceğine dair yemin etmiştir. El-İslâmî'ye göre, bu olayın I.Krallar 20:6'daki metni şudur: “Yarın senin evini ve kullarının evini araştırmak üzere kullarımı göndereceğim, o vakit Muhammed senin inayetinde idi, onu elleriyle alıp götürcekler.” Bu olayın üzerine o asrın nebilerinden biri Kral Ahab'a gelerek şunları söylemiştir: “Korkma! Allah'a ve onun nebisi Muhammed'e (s.a.v) olan imanına tevekkül et. O, melikler karşısında sana yardım edecek ve onları hezimete uğratmanı sağlayacak. Şüphesiz ki Allah, Muhammed'e (s.a.v) ve onun dinine iman edeni telef etmez.” Sonuçta Kral Ahab Allah'ın yardımıyla İbn Hadad'ı ve ordusunu hezimete uğratmıştır (el-İslâmî 1998: 19-25; el-İslâmî 2001a: 29-31).

El-İslâmî'nin dile getirdiği bu olay, I.Krallar 20:1-34 arasında anlatılmaktadır. Ancak el-İslâmî'nin anlatımıyla Tevrat'ın ifadeleri arasında önemli farklılıklar olduğu aşikârdır. İlk farklılık, İbn Hadad'ın Kral Ahab'a saldırı sebebinde görülmektedir. Tevrat'ta üzerinde kelime-i tevhidin yazılı olduğu bir sancaktan söz edilmemekte ve saldırı sebebi olarak İbn Hadad'ın Kral Ahab ve görevlilerine ait olan tüm değerli şeyleri alıp götürmek istemesi zikredilmektedir. İkinci olarak el-İslâmî'nin iddia ettiği gibi I. Krallar 20:6'da Hz. Muhammed'in ismi yer almamaktadır. Onun Muhammed olarak çevirdiği *mahmad eyneyha* aslında “gözünde hoş olan” anlamına gelmektedir. Buna göre metnin doğru çevirisi şu şekildedir: “Fakat yarın bu vakitlerde sana kullarımı göndereceğim ve senin evini ve kullarının evlerini araştıracağız ve vaki olacak ki, senin gözünde hoş olan her şeyi elleriyle tutup götürcekler.” (I.Krallar/20:6).⁹ Üçüncü farklılık ise, Kral Ahab'ı teselli için gelen nebinin sözlerinde ortaya çıkmaktadır. El-İslâmî metne eklemeler yaparak nebinin Kral Ahab'a “Korkma! Allah'a ve onun nebisi Muhammed'e (s.a.v) olan imanına tevekkül et. O, melikler karşısında sana yardım edecek ve onları hezimete uğratmanı sağlayacak. Şüphesiz ki Allah, Muhammed'e (s.a.v) ve onun dinine iman edeni telef etmez.” dediğini iddia etmektedir. Tevrat'a göre ise nebi Ahab'a şöyle hitap etmektedir: “Rab şöyle diyor: Bu büyük kalabalığı gördün mü? İşte, bugün onu senin eline vereceğim ve bileceksin ki, ben Rab-bim.” (I.Krallar/20:13). Sonuç olarak el-İslâmî, keyfi tasarruflarda bulunarak *beşâiru'n-nübüvve*'ye delil getirme adına metinde oynama yapmaktadır.¹⁰

8 Bu isim, Tevrat'ta Samiriye olarak yer almaktadır. bkz. (I.Krallar/20:1). Samiriye'nin İbranicce karşılığı Şomron'dur (Adam 2010: 130).

9 Makalede yer alan Tevrat alıntılarında Kitab-ı Mukaddes'in eski çevirisinden faydalanılmıştır.

10 El-İslâmî'nin Tevrat referanslarındaki farklılıkların ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 109-115).

El-İslâmî, Kral Ahab ve İbn Hadad ile ilgili anlattığı bu olayın o dönemde yaşayanlar arasında meşhur olduğunu ve bazı kişilerin bu olay sebebiyle iman ettiğini iddia etmektedir. O, Kral Ahab'ın Yahudilerin önemli şahsiyetlerinden olduğunu fakat Hz. Muhammed'e iman edince onların nezdinde en büyük kafirlerden sayıldığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra el-İslâmî, I.Krallar 22:35'te yer alan "Ve cenk o gün arttı ve Suriyelilere/Aramlılara karşı kralı kendi cenk arabasında durdurdular." cümlesini değiştirerek "Melik Muhammed'i zikrediyor ve Rumla savaşıyordu." şeklinde aktarmakta ve buna dayanarak Kral Ahab'ın Müslüman olarak öldüğünü de iddiaları arasına eklemektedir. El-İslâmî'ye göre bu pasaj, Hz. Muhammed'in Tevrat'ta zikredildiğini ve Kral Ahab'ın Müslüman olması sebebiyle Rum kralına karşı zafer kazandığını da kanıtlamaktadır. Ancak Yahudiler tüm bunları bildikleri halde inkar etmektedirler (el-İslâmî 1998: 25-27; el-İslâmî 2001a: 31-32).

El-İslâmî'nin Ahab'ın Müslüman olduğuyula ilgili iddiasının doğru olması mümkün görünmemektedir. Kral Ahab'ın MÖ. 871-852 yılları arasında krallık yaptığı, Hz. Muhammed'in ise, MS. 610-632 yılları arasında peygamberlik yaptığı düşünüldüğünde ortada bariz bir kronoloji sorunu olduğu açıktır. Bu durumda el-İslâmî'nin "Müslüman" ifadesiyle "tevhide inanan" manasını kastettiği ihtimali düşünülebilir. Tevrat'ın I.Krallar bölümünde Kral Ahab'ın hükümlerlik dönemi anlatılmakta ve peygamber İlya'yla olan ilişkisine yer verilmektedir. Ancak söz konusu metinlerde Kral Ahab'ın İlya'ya ve tevhide inandığına dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Aksine Tevrat'a göre Kral Ahab, putperest olarak yaşayıp putperest olarak ölmüş ve kanını köpekler yalamıştır (I.Krallar/22:37-38). İslâm kaynaklarına bakıldığında ise, Kur'ân'da ve hadislerde Kral Ahab'tan bahseden doğrudan veya dolaylı herhangi bir ifade yer almamaktadır. Ancak Kur'ân ve hadisler dışındaki İslâmî literatürde, Kral Ahab ve Hz. İlyas hakkında ilginç rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlere göre Kral Ahab bir dönem tek tanrıya inanmışsa da putperestliğe geri dönmüştür (et-Taberî: 461-462; Köksal 2004: 136-140; Harman 2000: 160-162). Dolayısıyla el-İslâmî'nin bu iddiasının Tevrat'ta da İslâm kaynaklarında da geçerli bir dayanağı bulunmamaktadır.

El-İslâmî, *beşâiru'n-nübüvve* konusunda kullandığı diğer delilde metinde bulunan "*Mahmad*" kelimesini Muhammed okuyarak Tevrat'ta Hz. Muhammed'in ismen zikredildiğini iddia etmektedir. Bu Tevrat metni şöyledir: "Hangi şeyi yapacaksınız, yoksa vadedilmiş ve şahid olunmuş günde (kıyamet gününde) haliniz nasıl olur, hala bir felaketten bir diğerine gidiyorsunuz ve naklediliyorsunuz. Mısırlılar sizi esir aldı, Rumular (Romalılar) sizi

öldürdü, Muhammed mallarınızı gasp etti, *el-Kimeus*¹¹ sizi kovdu/sürdü, diken çadırlarınızdadır.”¹² (Krş. Hoşea/9:5-6). El-İslâmî'nin bu metin hakkındaki yorumları oldukça dikkat çekicidir. Ona göre bu metin, Yahudilerin arkalarında hiçbir iz kalmayacak şekilde yok olacaklarının kanıtıdır. O, metne eklediği “Muhammed mallarınızı gasp etti” ifadesini Hz. Muhammed'in Yahudilere para/mal cezası vermeyi emretmesi şeklinde yorumlamaktadır. Bu durumda el-İslâmî, Muhammed lafzı Tevrat'ta yer almamasına rağmen burada da metne ekleme yapmakta ve bariz bir şekilde metni değiştirmektedir. El-İslâmî, metinde geçen “diken” ile Yahudiler arasında da ilginç bir benzetme kurmaktadır. Buna göre, dikenin insanoğluna zarar verdiği gibi Yahudiler de Müslümanlara zarar vermektedirler. Bu yüzden Müslümanlar tarafından onların eserleri yok edilip izleri silinmektedir (el-İslâmî 1998: 27-31; el-İslâmî 2001a: 32-33). Diken metaforu konusunda Yahudi asıllı mühtedî bilgin el-Mağribî'nin (ö. 1175) reddiyesinde ilginç bir ayrıntı yer almaktadır. El-Mağribî, Yahudilerin kendilerini üzüm salkımlarına, diğer milletleri ise üzüm bağının duvarlarını saran dikenlere benzettiklerini ifade etmektedir (el-Mağribî 1964: 40). Yahudi kültürü içerisinde yetişen el-İslâmî de muhtemelen Yahudilerin diğer milletleri dikenlere benzettiğini bilerek eserinde böyle bir delile yer vermiştir.

El-İslâmî, Hoşea 9:5-6'yı, onun devamında gelen “Onların ceza günleri geldi, Hesap günleri çattı. Bunu bilsin İsrail! Suçunuzun çokluğundan, düşmanlığınızın büyüklüğü yüzünden, peygamber aptal, ruhsal insan¹³ deli sayıldı.” (Hoşea/9:7) metninin teyit ettiğini belirtmektedir. O, Yahudilerin metinde yer alan “deli” ve “aptal” sözleriyle Hz. Muhammed'i kastettiğini düşünmekte ve bu sebeple onlara karşı düşmanlık ve buğzun arttığını ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 31; el-İslâmî 2001a: 33). El-İslâmî'nin de ifade ettiği gibi, Yahudiler tarafından Hz. Muhammed için “deli” manasındaki *meşuga* tabirinin kullanımı bilinen bir gerçektir (Steinschneider 1877: 302-303; Arslantaş 2011: 208; Meral 2017: 124). Özellikle Hz. Muhammed'in ismini kullanmak

¹¹ El-İslâmî, metinde geçen *el-Kimeus*'un bir Arap kabilesi olduğunu ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 30; el-İslâmî 2001a: 32). Onun *el-Kimeus* olarak ifade ettiği kelimenin orijinali Kemoş'tur. Kemoş, Moab halkının ve onların ilahının adıdır (Nicol 1915: 601).

¹² El-İslâmî'nin verdiği bu metin, Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır: “Ne yapacaksınız dinî bayramlarda, Rabbin bayram gününde? Yıkımdan kaçsalar bile, Mısır bir araya toplayacak onları, Mof (Memphis) sizi gömecek, değerli gümüş eşyalarını yabancı otlar saracak, diken bitecek çadırlarında.”

¹³ Yahudiler, *iş ha-ruah* “ruhanî adam” tabirini, Hz. Muhammed için ruhsal dengesi ve akıl sağlığı yerinde olmayan anlamında kullanmaktadırlar (Meral 2017: 121).

istemeyen Orta Çağ Yahudi bilginleri, bu tabiri çokça kullanmışlardır.¹⁴ Nitekim *Ma'ase Mahmat* adlı bir Yahudi efsanesinde, Hoşea/9:7'de bahsedilen kişinin Hz. Muhammed olduğuna dair bir inanç bulunduğu görülmektedir (Meral 2012: 13-14). El-Mağribî de reddiyesinde “deli, mecnun” manalarına gelen *meşuga* tabirini, Yahudilerin kullandıklarını ifade etmektedir (el-Mağribî 1964: 67).

El-İslâmî'nin Hoşea 9:7 ile ilgili başka çıkarımları da bulunmaktadır. Ona göre bu metin, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve onun ümmeti olan Müslümanları haber vermektedir. Çünkü Müslümanlar daha önceki delilde ifade edildiği gibi küfür üzere olan Yahudilerin mallarını almışlardır ve halen onlardan cizye ve haraç almaktadırlar. Ayrıca Allah katından indirilmiş bir kitapta Hz. Muhammed'in aşağılanması mümkün olmadığı için bu metin, Tevrat'ın tebdil edilmiş olduğuna da bir delildir. Son olarak el-İslâmî, Hoşea'nın Hz. Muhammed'den 1000 yıl önce yaşamasına rağmen onun adını haber verdiğini belirtmekte¹⁵ ve bunu Hz. Muhammed'in nübüvvetinin bir kanıtı olarak görmektedir (el-İslâmî 1998: 31-34; el-İslâmî 2001a: 33-34).

El-İslâmî, *beşâiru'n-nübüvve* konusunda sıklıkla ebced hesabını¹⁶ kullanmaktadır. Ona göre ebced hesabı, Yahudilerin inkâr edemeyecekleri bir kaidedir ve onlar farzlarını bu kaide üzerine binâ etmişlerdir (el-İslâmî 1998: 36-37; el-İslâmî 2001a: 35). El-İslâmî “İsmail için duan kabul olunmuştur. Onu sana bereketli kılacağız, onu ziyadesiyle (*bim'od meod*) çoğaltacağız ve onu nimetlendireceğiz ve ondan Muhammed'i çıkartacağız.”¹⁷ (Krş. Tekvin/17:20) metninde geçen *bim'od meod* ifadesinin Hz. Muhammed'e delalet ettiğini iddia etmektedir. Çünkü, ebced hesabına göre *bim'od meod*'un sayısal değeri, Muhammed ismindeki gibi doksan ikidir (el-İslâmî 1998: 40-41; el-İslâmî 2001a: 36). *Bim'od meod* ifadesi, el-Mağribî, Kurtubî (ö. 1273) ve Abdüs-

¹⁴ Orta Çağ Yahudi bilginlerinin *meşuga* tabirini kullanımları konusunda örnekler için bkz. (Steinschneider 1877: 302-303; Arslantaş 2011: 208; Meral 2017: 124-128).

¹⁵ Hoşea, MÖ. VIII. yüzyılda yaşamış bir Yahudi peygamberidir. (Robertson 1915: 1425). Hz. Muhammed ise, MS. VI-VII. yüzyıllar arasında yaşadığına göre (Fayda 2005: 408-409) el-İslâmî'nin aralarında 1000 yıl bulunduğuna dair verdiği bilgi yaklaşık olarak doğrudur.

¹⁶ Ebced hesabı yani Yahudilikteki adıyla gematria; İbranî alfabesindeki harflerin sayısal değerine dayanılarak, bu sayıların kabalistik sistemle yorumlanması sonucu ortaya çıkan, mistik-işârî-bâtınî yorumlamalarla oluşan, “*agadik-midraş*” olarak adlandırılacak bir sistemdir (Toprak 2012: 268-269). El-İslâmî'nin ebced hesabı hakkındaki ayrıntılı açıklamaları için bkz. (Dağhan 2016: 58-61).

¹⁷ El-İslâmî'nin verdiği bu metin, Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır: “Ve İsmail'e gelince, seni işittim; işte, onu mübarek kıldım ve onu semereli edeceğim ve onu ziyadesiyle çoğaltacağım; on iki beyin babası olacak ve onu büyük millet edeceğim.”

selam el-Mühtedî (XV.-XVI. yy) gibi reddiye müellifleri tarafından da ebced hesabı uygulanarak *beşâiru'n-nübüvve* konusunda delil olarak kullanılmıştır (Taş 2015: 249). Alıntıda geçen “ondan Muhammed’i çıkartacağız” ifadesi, Tevrat metninde geçmeyip el-İslâmî’nin eklemesidir.

El-İslâmî’nin bu konuda kullandığı bir diğer delil, “Ve Rab/efendi Allah Ahmed’i yaratılmışlardan önce Aden’deki bahçeye soktu”¹⁸ (Krş. Tekvin/2:8) metnidir. El-İslâmî bu metinle Allah’ın Ahmed’i tüm mahlukattan evvel cennete sokacağını haber verdiğini ileri sürmektedir. Çünkü metnin İbranicesinde yer alan *gan* lafzının sayısı Ahmed isminde olduğu gibi elli üçtür. El-İslâmî, eğer Yahudiler *gan* lafziyla cennet kastediliyor derlerse, “Allah cenneti mahlukattan önce cennete sokacak” gibi mantıklı olmayan bir anlamın ortaya çıkacağını ve Allah’ın kelamının bundan münezzehe olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Yahudi âlimler, Hz. Muhammed’in İsrailoğullarından olacağını düşündükleri için bu metni değiştirmişlerdir. Dolayısıyla ortaya iki sonuç çıkmaktadır; ya bu metin Allah kelamı değildir ya da Hz. Muhammed Tevrat’ta müjdelenmektedir (el-İslâmî 1998: 38-39; el-İslâmî 2001a: 35-36).

El-İslâmî’nin *beşâiru'n-nübüvve* konusundaki başka bir iddiası ise, Hz. İsmail ve Hz. İbrahim’le alakalıdır. Sara, Hz. İsmail doğduğunda onu kıskanmış ve Hz. İbrahim, Hacer ve İsmail’i Mekke’ye götürene kadar uğraşmıştır. Hacer Mekke’deyken oğlu İsmail susayınca Allah ona bir melek göndererek zemzem suyunu göstermiş ve şöyle seslenmiştir: “Kalk, oğlun İsmail’i kaldır, ondan Muhammed çıkacak (soyundan gelecek).”¹⁹ (Krş. Tekvin/21:18). El-İslâmî bu duruma metnin İbranicesinde geçen *le-goy gadol* ifadesinin delalet ettiğini ve delil açık olduğu için açıklamaya gerek duymadığını ifade etmektedir. El-İslâmî’ye göre, Allah, Hz. Muhammed’i Mekke’de yaratmak istediği için Hz. İsmail’i orada yetiştirmiştir. (el-İslâmî 1998: 54-55; el-İslâmî 2001a: 40-41). Tekvin 21:18’i benzer bir şekilde mühtedî bilgin el-İskenderî (ö. 1320) de reddiyesinde kullanmakta ve o da “Ondan Muhammed çıkacak” ibaresini metne eklemektedir. (el-İskenderî 1903: 326).

El-İslâmî’nin diğer bir iddiasına göre, Tevrat’ta Hz. İbrahim’in Mekke’de dua ettiği/namaz kıldığı anlatılmaktadır. El-İslâmî bunu, “İbrahim gezilerinden çoğunda Mekke’ye giderdi.”²⁰ (Krş. Tekvin/12:9) metninin İbranicesinde

¹⁸ El-İslâmî’nin verdiği bu metin, Tevrat’ta şu şekilde yer almaktadır: “Ve Rab Allah şarka doğru Aden’de bir bahçe dikti; ve yaptığı adamı (Adem’i) oraya koydu.”

¹⁹ El-İslâmî’nin verdiği bu metin, Tevrat’ta şu şekilde yer almaktadır: “Kalk, çocuğu kaldır ve onu kendi elinde tut, çünkü onu büyük millet yapacağım.”

²⁰ El-İslâmî’nin verdiği bu metin, Tevrat’ta şu şekilde yer almaktadır: “Ve Abram gitgide Cennuba doğru göç ediyordu.”

geçen *hannegba* lafzından çıkarmaktadır. *Hannegba* ifadesi Negev'e yani güneye doğru anlamına gelmektedir. Ona göre, *hannegba* ve Mekke'nin ebced değerleri birbirine eşittir. El-İslâmî, Tekvin/12:9'u delil olarak kullanmasının diğer sebeplerini de şöyle açıklamaktadır:

Yahudiler, İbrahim'in dininden/milletinden olduklarını ve bununla diğerlerinden daha öncelikli olduklarını iddia etmektedirler. Hz. İbrahim, Mekke'de namaz kılar-dı/dua ederdi ve oraya giderdi. Yahudiler ise, Mekke'yi hiçbir şekilde zikretmemektedirler. Bu yüzden onların sözleri, halleriyle çelişmiş ve dayanaksız iddiaları amel-leriyle uyuşmaz olmuştur. Dolayısıyla Hz. İbrahim'e tâbi olanlar Müslümanlardır. Hz. Muhammed'in ümmetinden başka Mekke'yi ziyaret eden, oraya itina gösteren ve oraya yolculuk yapan ümmet bulunmamaktadır (el-İslâmî 1998: 55-57; el-İslâmî 2001a: 41).

El-İslâmî'nin her iki delilde de kullandığı "Mekke" ifadesi dikkate değer bir ayrıntıdır. Tevrat'ta İbrahim'in, İsmail ve Hacer'i Paran'a götürdüğü ifade edilmektedir (Tekvin/21:21). El-İslâmî ise, İslâm literatüründeki anlatımı esas alarak Hz. İbrahim'in onları Mekke'ye götürdüğünü (İbrahim/14:37) söylemektedir. Nitekim Hz. İbrahim'in sık sık Mekke'ye gidip geldiği bilgisi İslâm kaynaklarında yer alan bir husustur.²¹ Yahudi kaynaklarında da benzer anlatımlar yer almaktadır (Firestone 1990: 76-79). İslâm'ı konu alan Orta Çağ Yahudi kaynaklarından biri olan ve tahmini olarak dokuzuncu yüzyılda oluşturulan *Pirkey Rabbi Eliezer* adlı eserde, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i ziyaret için Mekke'ye gitmesi anlatılmaktadır (Meral 2017: 19, 41). Bunun yanı sıra İslâm reddiye geleneğinde Mekke ile Paran arasında sıkça ilişki kurulduğu da görülmektedir. El-Mağribî, reddiyesi *İfhâmu'l-Yehûd*'da, Tevrat'ın "Rab Sina'dan geldi ve onlara Seir'den doğdu, Paran dağından parladı ve mukaddeslerin on binleri içinden geldi." (Tesniye/33:2) metninden yola çıkarak Paran'ın Hz. Muhammed'in gönderildiği yer olan Mekke olduğunu fakat Yahudilerin, Paran Dağı'nın Mekke Dağı olduğunu bilmediklerini iddia etmektedir. Ancak "Ve Paran Çölü'nde oturdu ve anası ona Mısır diyarından bir kadın aldı." metni de okunduğunda Paran Çölü'nün Hz. İsmail'in yerleştiği yer olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla el-Mağribî bu metinlerin açık bir şekilde Hz. Muhammed'e delalet ettiğini düşünmektedir (el-Mağribî 1964: 34-36).

²¹ Peygamberler tarihi ve hadis kitaplarında Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i ziyaret amacıyla Mekke'ye sık sık gelip gittiği ifade edilmektedir (et-Taberî 256-257; el-Buhârî/Enbiyâ:9).

El-İslâmî, *el-Husâmu'l-Memdûd*'un beşinci babında Tevrat'ta *İsrâ*²² hadisesinin yer aldığını kanıtlamaya çalışmaktadır.²³ Bu konuya İslâm reddiye geleneğinde pek sık rastlanmamaktadır. Müellif *beşâiru'n-nübüvve* bahsinde olduğu gibi burada da ebced hesabına başvurmuştur. O, "Göğün bulutları arasında Ademoğluna benzer birini gördüm, Muhammed doğdu, o yüce rabbe ulaştı ve onun huzuruna/önüne yaklaştı."²⁴ (Krş. Daniel/7:13) metninden hareketle, Daniel'in rüyasında Hz. Muhammed'in *İsrâ* yolculuğunu gördüğünü iddia etmektedir. Çünkü ona göre, metnin İbranicesinde geçen *havâ vead* (o yüce rabbe ulaştı) lafzının sayısıyla Muhammed isminin sayısı ebced hesabına göre birbirine eşittir (el-İslâmî 1998: 115-116; el-İslâmî 2001a: 61). El-İslâmî, Yeremya'nın da Hz. Muhammed'i ve onun *İsrâ* yolculuğunu haber verdiğini iddia etmektedir. Onun buradaki argümanı ise, "Önderleri kendilerinden biri olacak ve kalplerinin tam ortasına yakın olacak. Bana yaklaşacak, Muhammed bana yaklaşma konusunda kalbi en cesaretlidir, diyor Rab."²⁵ (Krş. Yeremya/30:21) metnidir. El-İslâmî, Hz. Muhammed'den başka arşa ulaşan nebi bulunmadığı için bu metinde onun yücelik ve mertebe bakımından tüm nebi-leri aştığını ifade etmektedir. Bu iddiasının delili ise, metnin İbranicesinde yer alan *kî mî hû ze* ibaresinin sayısıyla Muhammed'in sayısının ebced hesabına göre aynı olmasıdır (el-İslâmî 1998: 117-118; el-İslâmî 2001a: 62).

Bu noktada Tevrat'ta Hz. Muhammed'in *İsrâ* hadisesinin bulunduğunu kanıtlamakla el-İslâmî'nin neyi amaçladığı sorusu akla gelmektedir. *İsrâ* ve *Mi'râc* hadiseleri birbirlerinin tamamlayıcısı olan iki olay olarak İslâm kültüründeki yerlerini almışlardır. *İsrâ*, Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e kadar götürülmesini, *Mi'râc* ise, buradan semaya yükseltilmesini ifade etmektedir (Balcı 2016: 226-227). Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarması da *esrâ* fiili ile zikredilmektedir (Taha/20:77; Şuara/26:52; Duhan/44:23). Fakat Hz. Musa'ya nispet edilen bu fiil, yeryüzü üzerinde yürümek-gitmek şeklinde anlaşılmişken, Hz. Muhammed için

²² Sözlükte "gece yürüyüşü" anlamına gelen *İsrâ*, Hz. Muhammed'in bir gecede Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğu ifade eden terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yavuz 2005: 132-135).

²³ El-İslâmî'nin bu konuda verdiği tüm örneklerin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 105-109).

²⁴ El-İslâmî'nin verdiği bu metin, Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır: "Gece rüyelerinde gördüm ve işte, insan oğluna benzer biri göklerin bulutları ile geldi ve günleri eski olana kadar geldi ve onun önüne kendisini yaklaştırdılar."

²⁵ El-İslâmî'nin verdiği bu metin, Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır: "Ve onların reisi kendilerinden olacak ve onların hâkimi içlerinden çıkacak; ve onu yaklaştıracığım ve bana yaklaşacak; çünkü bana yaklaşmağa kim cüret eder? Rab diyor."

İsrâ suresi birinci ayette kullanılan fiil, metafizik-göksel bir seyahat olarak anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra *Mi'râc* hadisesinin anlatıldığı rivayetlerde Hz. Musa'nın Hz. Muhammed'e akıl hocalığı yaptığı ve onu yönlendirdiği görülmektedir. Hz. Musa'nın bu rivayetlerde etkin bir rol almasının sebebi, birlikte yaşayan Yahudilerle Müslümanlar arasındaki kültürel etkileşimin bir sonucu olabilir (Balcı 2016: 337). Dolayısıyla el-İslâmî, muhtemelen yaşadığı çok kültürlü ortamdan etkilenerek *İsrâ* hadisesini *beşâiru'n-nübüvveye* bir delil olarak kullanmaktadır.

Nesih

Reddiye literatüründe üzerinde durulan önemli konulardan biri de nesih-tir. İslâm âlimleri İslâm'ın kendinden önceki şeriatları tamamen veya kısmen neshettiğini kabul etmektedirler (Çetin 2006: 579). El-İslâmî de *el-Husâmu'l-Memdûd*'da nesih konusuna çok sayıda delil kullanarak yer vermiştir.²⁶ O, Yahudiler “Biz Muhammed'in kitabımızda bulunduğunu kabul ediyoruz fakat neshi kabul etmiyoruz.” diyebilirler diye *beşâiru'n-nübüvvenin* akabinde nesih babına yer verdiğini ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 60; el-İslâmî 2001a: 42-43).

El-İslâmî'nin nesih konusundaki ilk delili, Yahudilik hakkında yazılmış reddiyelerde sıklıkla kullanılan “Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek.” (Tesniye/18:18) metnidir. El-İslâmî'ye göre bu metin, Allah'ın İsrailoğullarının kardeşlerinden Muhammed adında bir peygamber göndereceğine, onun şeriatıyla tüm şeriatları ve cuma günüyle de Seb't gününü neshedeceğine bir kanıttır. El-İslâmî'ye göre, metinde geçen “senin gibi bir peygamber” ibaresi, Allah katında tüm Yahudi peygamberlerin Hz. Muhammed gibi kerîm/faziletli olması bakımından doğrudur. Ancak Hz. Muhammed, nebilerin en faziletlisidir. Bununla birlikte metnin devamındaki “sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi söyleyecek” kısmı, Hz. Muhammed'in en büyük mucizelerinden biri olan *ümmîliğe* işaret etmektedir. Bu durum, hem Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber olmadığı hem de ondan başka *ümmî* bir nebi olmadığı için delilin doğru olduğunu göstermektedir. Ayrıca el-İslâmî'ye göre *ümmîlik* sıfatı, Hz. Muhammed'in faziletinin de bir göstergesidir. Çünkü o, okuma-yazma ve hesap bilmediği

²⁶ El-İslâmî'nin nesih konusunda verdiği tüm örneklerin değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 70-84).

halde daha önce hiçbir peygamberde görülmeyen mucizeler göstermiştir (el-İslâmî 1998: 60-62; el-İslâmî 2001a: 43).

El-İslâmî'nin Hz. Muhammed'in mucizesi olarak gördüğü *ümmîlik* kavramı İslâm reddiye geleneğinde önemli yer tutan bir konudur. Nitekim İslâm âlimleri, "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir." (Araf/7:57) ayetinden yola çıkarak Tevrat'ta Hz. Muhammed'in bulunduğu dair deliller aramaya başlamışlardır. Hıristiyan asıllı mühtedî bir bilgin olan Ali b. Rabban et-Taberî (ö. 861'den sonra), *Kitâbu'd-Din ve'd-Devle* adlı reddiyesinde eşi ve benzeri görülmemiş bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'in en büyük mucizelerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Hz. Muhammed'in *ümmî* bir peygamber olması da Kur'ân'ın mucize olduğunu teyit etmektedir (et-Taberî 1973: 98-107).

El-İslâmî "Benim ismimle konuşan bu peygamberi dinlemeyen kişiyi şüphesiz ben cezalandıracağım" (Tesniye/18:19) metnini de neshin bir delili olarak görmektedir. O, metinde geçen "o ismimle konuşur" ifadesine dikkat çekmektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in tüm sözlerinin ve Kur'ân-ı Kerîm'deki tüm surelerin başında "Bismillâhirrahmânirrahîm" lafzı bulunmaktadır. El-İslâmî, Hz. Muhammed'den başka hiçbir peygambere indirilen kitabın başında bu lafzın yer almadığını ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 64-65; el-İslâmî 2001a: 44).

El-İslâmî, Yahudilerin bazı uygulamalarıyla Tevrat'ı neshetmiş olmalarının da neshin varlığının kanıtı olduğunu belirtmektedir. Tevrat'ta Hz. Musa, İsrailoğullarına şeriatını artırmamalarını ve onu eksiltmemelerini vasiyet etmiştir: "Size emrettiğimiz emrin hepsini muhafaza edin, onu artırmayın ve ondan eksiltmeyin." (Tesniye/12:32). Ancak el-İslâmî'ye göre Yahudilerin bu emre aykırı pek çok uygulaması bulunmaktadır. (el-İslâmî 1998: 67-68; el-İslâmî 2001a: 45). Örneğin; Yahudiler, Hz. Musa'nın şeriatında ve ona indirilen Tevrat'ta olmayan bayramlar ortaya çıkarmışlardır. Onlar, "Rabbimiz, âlemin sahibi Allah yücedir, hiçbir şeye muhtaç değildir, o ki farzlarını bize bahşetti ve Haman suresini okumayı üzerimize farz kıldı." metninden hareketle *Purim* olarak adlandırdıkları Haman bayramını dinlerine ekleyerek o gün *Haman suresini* okumayı farz kabul etmişlerdir. Bu arada el-İslâmî, *vezir-i Ardeşîr* Haman ile Hz. Musa arasında bin seneden fazla bir zaman farkı bulunduğunu da vurgulamaktadır (el-İslâmî 1998: 70-71; el-İslâmî 2001a: 46).

El-İslâmî'nin Haman bayramı olarak nitelendirdiği Purim Bayramı, Yahudiler tarafından dinî motiflerle kutlanan bir bayramdır (Ünal 2008: 142).

Tevrat'ta Kral Ahaşveroş'un başveziri Haman'ın Yahudileri öldürmeyi amaçladığı fakat Yahudi kökenli Kraliçe Ester'in bunu engelleyerek Yahudileri kurtardığı ve Haman'ı öldürttüğü anlatılmaktadır.²⁷ Purim bayramı bu olayın anısına kutlanmaktadır. El-İslâmî'nin *Haman suresinden* kastı, Yahudilerin bu bayramda sabah ve akşam olmak üzere iki kere okuduğu ve Haman'la ilgili hadisenin anlatıldığı Ester Kitabı'dır. *el-Husâmûl'-Memdûd* hakkında ayrıntılı bir makale kaleme alan Perlmann, el-İslâmî'nin Haman ile Hz. Musa arasında bin seneden fazla zaman farkı olduğunu söyleyerek Kur'ân'ın "Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, Haman'a ve Kârûn'a gönderdik." (Mümin/40:23-24) ayetiyle farkında olmadan çeliştiğini iddia etmektedir. Çünkü bu ayette geçen Haman, Firavun'un veziridir ve Hz. Musa ile çağdaştır (Perlmann 1940: 184). Nitekim Orta Çağ'da Yahudi bir âlim olan Şim'on ben Tsemah Duran (ö. 1444) tarafından İslâm'a reddiye olarak yazılan *Keşet-u Magen* adlı risalede, Haman ile Musa aynı zamanda yaşıyor diyerek Müslümanların hatalı bilgi verdikleri ileri sürülmektedir (Meral 2017: 63-64). Ancak Tevrat'ta adı geçen Haman'la, Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Haman aynı kişi değildir (Adam 2011: 31). Hz. Musa, tahminlere göre, MÖ. XV-XIII. yüzyıllar arasında yaşamıştır (Adam 2015: 71). Tevrat'ta ifade edildiğine göre Haman, Kral Ahaşveroş'un başveziridir (Ester/3:1). Kral Ahaşveroş, yaygın görüşe göre, MÖ. 485-465 yılları arasında görev yapmış olan Pers kralı I. Xerxes'tir (Wilson 1915a: 81). Ancak bir başka görüşe göre Ahaşveroş, MÖ. 465-424 yılları arasında hüküm süren I. Xerxes'in oğlu olan I. Artaxerxes'tir (Wilson 1915b: 260). Artaxerxes, Ardeşir'in Grekçe halidir. El-İslâmî'nin burada yaygın kanaatin aksine Haman'ın I. Artaxerses'in veziri olduğunu söylemesi oldukça dikkat çekici bir husustur. Dolayısıyla Ahaşveroş ister I. Xerxes olsun ister I. Artaxerses olsun Hz. Musa ile Tevrat'ta adı geçen Haman arasında bin seneden fazla zaman farkının olduğu bilgisi doğrudur. Sonuç olarak Perlmann'ın iddiasının aksine bu konu, el-İslâmî'nin Yahudi tarihi hakkında doğru bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca el-İslâmî, Yahudilerin Müslümanları hatalı bilgi vermekle itham etmelerine de cevap vermiş olmaktadır.

El-İslâmî'nin Tesniye 12:32 bağlamında değerlendirdiği Yahudi uygulamalarından biri de Sebt (Şabat) günüdür. O, Yahudilerin Sebt günü hakkında tutarsız davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir. Çünkü Tevrat'ta belirtildiğine göre, Sebt gününde dışarı çıkmak ve ateş yakmak yasaktır. Fakat

²⁷ Purim Bayramı, Ester/9:18-32'de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Yahudi âlimler bu durumun kendilerine zorluk çıkardığını söyleyerek dışarı çıkma yasağını esnekletmişler ve kandil yakmaya izin vermişlerdir. El-İslâmî'ye göre, güçlük sebebiyle böyle bir kuralı ihlal etmek hem makul değildir hem de Yahudilerin heva ve hevesleri doğrultusunda hareket ettiklerinin göstergesidir (el-İslâmî 1998: 72-73; el-İslâmî 2001a: 46-47).

El-İslâmî'nin Yahudilerin Tevrat'ı kendi uygulamalarıyla neshettiğine dair verdiği bir diğer örnek, bayramlarının amaçlarına uygun ve güzel vakitlere denk gelebilmesi için bazı seneleri on üç aya çıkarmalarıdır. El-İslâmî, bu durumun dinlerinde olmayan gülünç bir mesele olduğunu düşünmektedir. (el-İslâmî 1998: 73-74; el-İslâmî 2001a: 47). Sonuç olarak el-İslâmî'ye göre, Yahudilerin kendilerinin bile birden fazla nesih faaliyetinde bulunarak kanunlarını ihlal etmeleri, Allah'ın kanunu değiştireceğini önceden haber vermesi şeklinde yorumlanabilir (Perlmann 1940: 185).

Tahrif ve Tecsim

El-İslâmî *el-Husâmu'l-Memdûd*'da tahrif ve tecsim konuları üzerinde de önemle durmakta ve bu konuda pek çok örnek vermektedir.²⁸ İslâm literatüründe tahrif, Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı olarak değiştirmelerini veya yanlış tevîl etmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Tarakçı 2010: 422). El-İslâmî, Tevrat'ın hem maddî hem de manevî olarak tahrif edildiğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra el-İslâmî, tecsim konusuna da tahrifin bir delili olarak yer vermektedir. Tecsim (antropomorfizm), Allah'ı cisim olarak düşünerek ona cismanî özellikler atfetmek manasına gelmektedir (Üzüm 2006: 449).

El-İslâmî, Tevrat'ta pek çok tecsim içeren ifade bulunduğunu belirtmektedir. “Allah insanı yeryüzünde yarattığına pişman oldu ve kalbindeki değişti” (Tekvin/6:6) metni, onun bu konuda kullandığı delillerden birisidir. El-İslâmî'ye göre Yahudiler, bu metinle üç noktada küfre düşmüşlerdir. İlk olarak Allah'a pişmanlık ve *tağyir* (fikirini değiştirme) nispet etmişlerdir. İkinci olarak yeryüzündeki ve gökyüzündeki bir zerrenin ağırlığı dahi Allah'ın bilgisi dışında olmadığı halde onun ilmini yok saymışlardır. Üçüncü olarak ise, Allah'ın bir kalbi olduğunu söylemişlerdir ki o bundan münezzehtir (el-İslâmî 1998: 78-80; el-İslâmî 2001a: 49).

El-İslâmî, tahrif ve tecsim bağlamında Yahudilerin Tevrat'ta Allah'a bir aile, bir zevce ve oğullar nispet ettiklerini gösteren delilleri sıralamaktadır:

²⁸ El-İslâmî'nin tahrif ve tecsim konusunda verdiği tüm örneklerin değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 86-96).

“Siz Rabbiniz Allah’ın oğullarısınız.” (Tesniye/14:1). “Ve Firavun’a diyeceksiniz: Allah şöyle diyor: Oğlum ve ilkim İsrail’dir.” (Çıkış/4:22). “Allah şöyle diyor: Boşadığım annenizin boşanma belgesi nerede?” (İşaya/50:1) “Ona buğzettim, onu boşadım ve ona boşanma belgesini verdim.” (Yeremya/3:8). El-İslâmî, bu metinlerde geçenlerin hiçbirinin tevile açık olmadığını ve her birinin küfür olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu ifadeler, Yahudilere cizye²⁹ hükmünün uygulanmaması ve onların ehl-i şirk olarak kabul edilmesi gerektiğinin bir delilidir (el-İslâmî 1998: 82-86; el-İslâmî: 50-51). El-İslâmî’nin bu görüşü oldukça ilginçtir. O, Kur’ân’da Ehl-i Kitap olarak zikredilen ve cizye uygulamasına tâbi tutulan Yahudileri (Tevbe/9:29), Allah’a antropomorfik özellikler atfettikleri için zimmî statüsünde saymamakta, onlardan zimmîliğin bir sonucu olan cizyenin alınmaması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre, Yahudiler artık tevhid ehli değildirler (Wasserstein 2007: 240). Nitekim el-İslâmî’nin yaşadığı dönemlerde Kuzey Afrika’da Yahudi nefreti zirve yapmıştı ve sadece el-İslâmî değil birçok İslâm alimi Yahudilerin zimmî statüsünden çıkartılıp cizye alınmayarak onlara müşrik muamelesi yapılmasını tavsiye etmişlerdi.³⁰ El-İslâmî de bu ortamın bir yansıması olarak benzer ifadeleri kullanmaktadır. Dolayısıyla bu durum, sadece el-İslâmî’ye has bir konu değildir. Bununla birlikte el-İslâmî’nin bu görüşünün yaşadığı devlette yaygın mezhep olan Mâlikîlerden farklı olması da dikkat çekicidir. Mâlikîlere göre, müşrikler dâhil tüm gayrimüslimler zimmî statüsünde sayılmakta ve hepsinden cizye alınabilmektedir (Erkal 1993: 42).

El-İslâmî’nin Yahudileri müşrik konumuna getirerek ne amaçladığı konusu önemli bir husustur. Kur’ân’ın putperestler hususundaki sert tutumu dolayısıyla İslâm devletinde yaşayan müşriklere, Ehl-i Kitap’la aynı muamelede bulunulmamıştır (Waardenburg 2006: 97). El-İslâmî’nin yaşadığı Merinî Devleti zamanında Yahudiler hoşgörülü bir ortam içerisinde yaşamaktaydılar. Onların müşrik sayılması gerektiğini söyleyen el-İslâmî, bu tutumdan vazgeçilmesi gerektiğini savunuyor görünmektedir. Bununla birlikte Orta Çağ’a ait çeşitli Yahudi kaynaklarında Müslümanlar hakkında müşrik suçlamasında bulunduğu görülmektedir. Bazı Yahudiler, Müslümanların Kâbe’de yer alan bir puta ya da peygamberlerine taptıkları için putperest kabul edilmeleri gerektiğini savunmuşlardır (Gürkan 2010: 265; Meral 2017: 52, 183). El-İslâmî, belki de bunlara cevap olarak Yahudilerin müşrik olduğunu ileri sürmüş ve dolayısıyla da onların zimmî sayılmaması gerektiğini savunmuştur.

²⁹ Cizye, İslâm devletlerinde, gayrimüslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisidir (Erkal 1993: 42).

³⁰ Bu konuda hakkında ayrıntılı malumat için bkz. (el-Mağîlî 2005: 53-79).

El-İslâmî'nin tahrif konusunda kullandığı bir diğer delile göre, Allah Yahudilere kendileriyle birlikte yaşaması/oturması için kutsal bir yer yapmalarını emretmektedir. “Aranızda oturmam için bana kutsal bir yer/türbe/makdis yapın.” (Çıkış/25:8). Bunun yanı sıra Yahudilere göre Allah, Hz. Musa'ya bu türbenin içindeki iki küçük çocuk heykeli üzerine altından iki heykel yapmasını ve onları *Keruvim/Kerubim*³¹ olarak adlandırmasını vasiyet etmektedir. Bu durumda Tevrat'ta Hz. Musa'nın vahyi iki heykel arasından getirdiği ve Allah'ın ona oradan hitap ettiği ifade edilmektedir. “Allah Musa'ya dedi ki; seninle kutsal yerde buluşacağım, kefarete örtüsü üzerinde, şahadet sandığı üzerindeki iki suret (*keruvim*) arasında seninle söyleyeceğim ve İsrailoğulları hakkında sana buyruklar vereceğim.” (Çıkış/25:22). El-İslâmî, bu delilin hemen ardından getirdiği bir metinle, Tevrat'taki tutarsızlığı ortaya koymaktadır. “Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sular da yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın.” (Çıkış/20:4). El-İslâmî'ye göre iki metin arasında bariz bir çelişki bulunmakta ve Allah ilk metinde “yapın” dediği şeye, ikinci metinde “yapmayın” demektir. Dolayısıyla bu durum, Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın Allah kelamı olmadığına ve yalancı bir kimse tarafından uydurulduğuna delalet etmektedir (el-İslâmî 1998: 88-93; el-İslâmî 2001a: 52-53).

El-İslâmî, Yahudilerin kurban ibadeti konusundaki tahrifleri hakkında da deliller ileri sürmektedir. Tevrat'ta Yahudiler aşure gününde³² biri Allah, diğeri Azazel için iki teke kurban etmekle emrolunmuşlardır: “Bir pay Allah için, bir pay Azazel için” (Levilier/16:8). El-İslâmî metinde geçen Azazel'in şeytan olduğunu ve Yahudilerin şeytana kurban sunmakla emrolunduklarını iddia etmektedir (el-İslâmî 1998: 94; el-İslâmî 2001a: 54). El-İslâmî'nin bahsettiği bu metnin Yahudilikte sembolik bir anlamı olduğu için konuyu incelemek yerinde olacaktır. Tevrat'ta Tanrı, İsrailoğullarına günahlarının affı için

31 Bet ha-Mikdaş'ın betimlemesine göre, *Keruvim*, Kutsal Sandık'ın üzerine ya da yanına yerleştirilmiş heykellerdir. Bu tür heykellere Asurlular gibi Eski Mezopotamya medeniyetlerinde de rastlanmaktadır (Besalel 2001: 322).

32 Yahudiler bu kurbanı Yom Kippur'da sunmaktadırlar. Yom Kippur, Roş ha-Şana'nın (Yahudi yeni yıl bayramı) ilk gününden itibaren devam eden on günlük tövbe zamanının sonundaki keffarete günüdür. Yahudiler bu günde yirmi beş saatlik bir oruç tutarlar. İlk ayın onuncu günü tutulan bu oruca Tevrat'ın Aramicesi'nde Asora de Tişri (Levililer/16:29) denir (Adam 2010: 240-241). Bununla birlikte Müslümanlar da Hicri yılın ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu gününe aşure günü demektedir ve bu gün, aşure orucu tutmaktadırlar. Dolayısıyla el-İslâmî, Yom Kippur'u, ya bu on günlük süreyi esas alarak Aşure (aşere/on) günü olarak nitelendirmekte ya onun Aramice ismini kullanmakta veyahut da bu günü Müslümanların uygulamasını esas alarak isimlendirmektedir.

Harun'a iki teke vermelerini emretmiştir. Harun'a verilen bu iki teke üzerine kura çekilmiş ve biri Tanrıya günahların affı için sunulmuş, diğeri ise Azazel için çöle salıverilmek üzere canlı olarak Tanrının huzuruna getirilmiştir (Levililer/16:5-10). Tevrat'ta kim veya ne olduğu belirtilmeyen Azazel, yaygın görüşe göre şeytan, diğeri bir görüşe göre tekenin sunulduğu çöldür (Karesh vd. 2006b: 567). Başlangıçta Harun tarafından yerine getirilen bu emri, daha sonra Kudüs'teki hahamlar icra etmişlerdir. Orta Çağ'ın önemli Rabbani âlimlerinden biri olan Nahmanides (ö. 1270), (bu emrin insanların günahlarının affı için yapılan sembolik bir uygulama olduğunu ifade etmektedir (Karesh vd. 2006a: 39). Neticede el-İslâmî'nin Yahudilerin şeytana kurban sunduklarıyla ilgili iddiası bir bakıma doğru olsa da bu konu Yahudiler tarafından sembolik olarak yorumlanmaktadır.

El-İslâmî'nin Yahudi kurban ibadetinin tahrif edildiğiyle ilgili diğeri delili, Tevrat'ta Allah'a içki takdiminin emredilmesidir. Bu emir, Tevrat'ta şöyle geçmektedir: "Ve Allah'a hoşnutluk ve takdime için bir testinin üçte biri şarap takdim edeceksin." (Sayılar/15:7). El-İslâmî'ye göre, Yahudiler burada Allah'ın hem kendilerine böyle abes bir şeyi emrettiğini iddia etmekte hem de onun şarap kokusunu sevdiğini düşünmektedirler. Ayrıca Allah'a koklama duyusunu isnat ederek teccim faaliyetinde bulunmaktadırlar (el-İslâmî 1998: 94-95; el-İslâmî 2001a: 54). El-İslâmî'nin bu metni İslâm nokta-i nazarından değerlendirdiği görülmektedir. Çünkü Yahudilikteki kaşer kurallarına bakıldığında Yahudi eliyle üretilen şarap ve diğeri alkollü içeceklerin hepsi helaldir (Gürkan 2010: 184). Ayrıca kula helal olan şarabın kansız kurban olarak Allah'a takdim edilmesi Yahudiler için oldukça normal bir hadisedir. Öte yandan İslâm hukukuna göre sarhoş edici her türlü içecek haramdır (Mâide/5: 90-91).

Yahudilerin Nebilere İftiraları ve Müslümanlara Bedduaları

Tevrat'ta İslâm'a göre önemli görülen, hatta peygamber ve peygamber soyundan gelen kişilere, zina ve adam öldürme gibi sıradan bir insana bile yakışmayacak fiiller isnat edilmektedir (Katar 2007: 57-58). Bu yüzden reddiye müellifleri eserlerinde bu konuya sıkça yer vermişlerdir. El-İslâmî de *el-Husâmu'l-Memdûd*'da Yahudilerin nebilere iftiraları ve Müslümanlara bedduaları hakkında ayrı bir başlık açmış ve Tevrat'tan örnekler getirmiştir.³³

³³ El-İslâmî'nin Yahudilerin nebilere iftiraları ve Müslümanlara bedduaları konusunda verdiği bütün örneklerin değerlendirmesi için bkz. (Dağhan 2016: 96-105).

El-İslâmî bu konuya ilk olarak, diğer reddiyelerde de sıklıkla yer verilen Tevrat'taki Lut ve kızları arasında geçen hadiseyi örnek göstermektedir.³⁴ Yahudiler Lut peygambere iftirada bulunarak onun içki içip kızlarıyla birlikte olduğunu ve kızlarından Ammon ve Moab adında iki oğlu olduğunu iddia etmektedirler. El-İslâmî bu olay hakkında kızgınlığını dile getirerek Yahudilerin bir nebeye nasıl böyle bir şeyi nispet ettiklerine hayret etmektedir (el-İslâmî 1998: 102-103; el-İslâmî 2001a: 57). Bunun yanı sıra el-İslâmî, Yahudilerin Yakup oğlu Yahuda hakkındaki kerih ifadelerini de dile getirmektedir. Tevrat'ta anlatıldığı üzere Yahuda, gelini Tamar ile birlikte olmuş ve ondan Peres ve Zerah adında iki oğlu olmuştur. Yahudilere göre Hz. Davud Peres'in, nebilerin çoğu da Zerah'ın soyundan gelmektedir. (el-İslâmî 1998: 103-104; el-İslâmî 2001a: 57). El-Mağribî de reddiyesinde Lut ve kızları ile Yahuda ve gelini Tamar arasında geçen bu iki olaya yer vermektedir (el-Mağribî 1964: 59-65). El-Mağribî bu kıssaların Tevrat'a neden eklendiği konusuna açıklık getirmektedir. Ona göre, Harun oğullarından biri olan Ezra, Davud oğullarının krallık yapmasından hoşnut değildir. Bu yüzden o, Tevrat'a Davud'un neslini karalayan iki bölüm eklemiştir. Bunlar, yukarıda bahsedilen Lut ve kızları ile Yahuda ve Tamar hadiseleridir. Böylelikle Ezra, krallık soyundan olan Davud ve Mesih'in atalarını *mamzer*³⁵ olarak göstererek Beyt-i Makdis'te kurulan ikinci devletin başına Davud oğullarından değil de Harun oğullarından birinin kral olarak geçmesini sağlamıştır (el-Mağribî 1964: 62-63).

El-İslâmî'nin bu konuda kullandığı bir diğer argüman: “Allah Musa ve Harun'a dedi ki; İsrailoğulları arasında bana iman etmediğiniz/güvenmediğiniz ve beni takdis etmediğiniz için, bu topluluğu onlara vadettiğim toprağa/diyara götüremeyeceksiniz.” (Sayılar/20:12) metnidir. Buna göre Tevrat'ta Hz. Musa'ya ve Hz. Harun'a Allah'a güvenmeme isnat edilmektedir. Onlar işledikleri bu günah yüzünden vadedilmiş topraklara gidemeyerek çölde toplulukla birlikte defnedilmişlerdir. El-İslâmî, Allah'a ve onun elçilerine attıkları bu iftiraldan dolayı Yahudilerin tüm milletlerden uzaklaştıklarını ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 104-107; el-İslâmî 2001a: 57-58).

El-İslâmî'nin de belirttiği gibi, Tevrat'a göre Musa işlediği küçük bir günah yüzünden kutsal toprakları görememiş ve çölde göçebe hayatı içindeyken 120 yaşında (Tesniye/34:7) Moab diyarındaki Nebo Dağı'nda vefat etmiştir (Tesniye/34:1,5). Aynı şekilde Harun da işlediği günah yüzünden vaadedil-

³⁴ Bu olay Tekvin/19:30-38 arasında yer almaktadır.

³⁵ El-Mağribî *mamzer*in, veled-i zina için kullanılan bir terim olduğunu ifade etmektedir. (el-Mağribî 1964: 58).

miş toprakları göremeyerek 123 yaşında Hor Dağı'nda vefat etmiştir (Sayılar/20:22-29). Musa ile Harun'un işlediği bu küçük günah ise, Meriva'da Rabbin kendilerini susuz bırakacağını düşünerek ona güvenmemeleridir (Sayılar/20:1-12). Bu noktada değinilmesi gereken husus, Yahudilikteki ve İslâm'daki peygamberlik anlayışları arasındaki farklılıklardır. İslâm'a göre peygamberlerin ortak özelliklerinden biri *ismet* yani günahsız olmakken, Yahudiler peygamberlerin günahsız olduklarını iddia etmemektedirler (Adam 2015: 93). Dolayısıyla Hz. Musa ve Hz. Harun hakkındaki bu durum, Yahudi anlayışına göre normal bir hadisedir. Sonuç olarak el-İslâmî'nin bu olayı Müslüman bakış açısıyla değerlendirdiği ortaya çıkmaktadır.

El-İslâmî Müslümanlara, onların meliklerine ve Yahudilerden olmayan herkese sövmenin ve beddua etmenin Yahudilere farz olduğunu ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 101; el-İslâmî 2001a: 56). El-İslâmî burada, Yahudilerin *gentileye*³⁶ karşı sergiledikleri kötü tutumu ve ayrımcılığı göstermeyi amaçlamaktadır. O, bu konu hakkındaki ilk delilini Tevrat dışı bir metinden getirmektedir. “Dinimizden çıkanlar için ümit olmayacak, dinimize iman etmeyenler göz kırptıklarında (göz açıp kapayınca kadar) yok olacaklar, tüm düşmanlarımız ve bize buğzedenler anında yok olacaklar, bize galip gelen memleketi bozguna uğrat ve yok et. Ya ilah! Düşmanları bozguna uğrat ve edepsizleri harap et.” El-İslâmî bu metni Yahudilerin ibadet ederken okuduklarını ve bu duayı ettiklerinde Müslümanlar dâhil tüm düşmanlarının yok olacağını düşündüklerini ifade etmektedir (el-İslâmî 1998: 109-110; el-İslâmî 2001a: 59).

El-İslâmî'nin dile getirdiği bu metin, günümüz Yahudilerinin haftanın normal günlerinde okudukları duada yer almaktadır. Duadaki lanetleme ifadeleri metnin eski Filistin versiyonunda Hıristiyanlara ya da Hıristiyan olmuş Yahudilere ve diğer tüm Yahudi olmayanlara yöneliktir ve şu şekildedir: “Ve o mürtedlerin hiçbir umudu kalmasın ve tüm Hıristiyanları derhal yok et.” Ancak daha sonra bu dua, el-İslâmî'nin söylediği gibi “Ve mürtedlerin hiçbir umudu kalmasın ve tüm sapkınları derhal yok et.” haline dönüştürülmüştür (Flusser 2007: 84). El-İslâmî kendisi de bir mühtedî olduğu için onun bu duayı örnek vermesi oldukça manidardır.

³⁶ Gentile, Yahudilerin kendi dinlerinden ve milletlerinden olmayan kimselere verdikleri isimdir (Aydın 2010: 159).

SONUÇ

Reddiye literatürünün yükselişte olduğu bir dönemde Yahudi asıllı mühtedî bir bilgin olan Abdülhak el-İslâmî tarafından yazılan *el-Husâmu'l-Memdûd*, Yahudilik hakkında yazılmış temel reddiye konularının hemen hepsini içerisinde barındırmaktadır. İyi ve kapsamlı bir reddiye yazabilmek için karşı tarafı iyi tanımak önemlidir. Bu bağlamda *el-Husâmu'l-Memdûd*'un hem yazarının mühtedî olması hem de içerdiği konular bakımından ilgi çekici bir eser olduğunu söylemek mümkündür. El-İslâmî'nin Yahudi kökenli bir âlim olarak Tevrat ve Yahudi dinî uygulamaları hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, iyi bir Yahudilik bilgisine sahip olmasından ileri gelmektedir.

El-İslâmî, Yahudilik hakkında öne sürdüğü iddialarını Tevrat, Yahudi tefsirleri ve Yahudilerin dua kitaplarından almaktadır. Onun Tevrat dışındaki Yahudi kitaplarını kullanması reddiye müellifleri arasında yaygın bir durum olmadığı için eserin önemini artırmaktadır. El-İslâmî, kullandığı Tevrat metinlerinde genellikle metne sadık kalmıştır. Ancak onun Hz. Muhammed'e işaret ettiğini düşündüğü metinlerde yaptığı keyfî eklemeler, eserde verilen diğer delillerin doğruluğu konusunda okuyucuyu şüpheye düşürmektedir. Sonuç olarak el-İslâmî'nin, *el-Husâmu'l-Memdûd*'da kullandığı deliller gelenekte yaygın olarak kullanılsa da eser, kendine özgü yönleri ve kapsamlı içeriğiyle Yahudilik hakkında yazılmış reddiyeler arasında dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

- Adam, Baki (2010). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- _____ (2011). *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- _____ (2015). "Yahudilik". Ed. Baki Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arslantaş, Nuh (2011). *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*. İstanbul: İz Yayınları.
- Aydın, Mehmet (1992). "Beşâiru'n-Nübüvve". *DİA*, C.5: 549-550.
- _____ (1998). *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, Fuat (2010). *Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Balcı, İsrâfil (2016). *İsrâ ve Mi'râc Gerçeği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Besalel, Yusuf (2001). "Keruvim". *Yahudilik Ansiklopedisi*, C.2: 322. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Ceran, İsmail (2004). "Merîniler". *DİA*, C.29: 192-199.
- _____ (2009). "Sebte". *DİA*, C.36: 258-260.

- Çetin, Abdurrahman (2006). “Nesih”. *DİA*, C.32: 579-581.
- Dağhan, Hatice (2016). *Abdülhak El-İslâmî'nin el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd İsimli Reddiyesinin Analizi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniv. SBE, Konya.
- El-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (1907). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Dâru't-Tıbatî'l-Âmire (8 cilt).
- El-İslâmî, Ebu Muhammed Abdülhak (1998). *es-Seyf el-Memdûd fi'r-Redd alâ Ahbârî'l-Yehûd*. Ed. Esparanza Alfonso, Madrid: Consejo Superior De Investigacion es Cientificas.
- _____ (2001a). *el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd*. tahk. Abdülmecid Hayali, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- _____ (2001b). *el-Husâmu'l-Memdûd fi'r-Redd ale'l-Yehûd*. Tahk. Ömer Vefîk ed-Dâûk, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- El-İskenderî, Saîd b. Hasan (1903). “*The Kitâb Masâlik An-Nazar of Sa'îd Ibn Hasan of Alexandria*”. Edited for the First Time and Translated with Introduction and Notes”. Ed. Sidney Adams Weston, *Journal of the American Oriental Society*, 24/2: 312-383.
- El-Mağîlî, Muhammed bin Abdülkerîm (2005). *Risâletu fi'l-Yehûd*. Tahk. Abdürrahîm Bin-hâddet, Ömer Binmîrat, Rabat: Dâru Ebî Gurâg li't-Tibâati ve'n-Neşr.
- El-Mağribî, Samuel bin Yahya bin Abbas (1964). *İfhâmu'l-Yehûd ve Kıssatü İslâmî's-Samuel ve Ru'yahîi*. Ed. Moshe Perlmann, New York: Proceedings of the American Academy for Jewish Research.
- Erkal, Mehmet (1993). “Cizye”. *DİA*, C.8: 42-45.
- Et-Taberî, Ali bin Rabben (1973). *Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle*. Tahk. Adil Nuveyhad, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- Et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. Tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, 2.Baskı.
- Fayda, Mustafa (2005). “Muhammed”. *DİA*, C.30: 408-423.
- Firestone, Reuven (1990). *Journeys in Holy Lands*. Albany: State University of New York Press.
- Flusser, David (2007). *Judaism of the Second Temple Period: Qumran and Apocalypticism (Volume 1)*. Translated by Azzan Yadin, Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press.
- Gürkan, Salime Leyla (2010). *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk (2000). “İlyâs”. *DİA*, C.22: 160-162.
- _____ (2001). “İsmâil”. *DİA*, C.23: 76-80.
- Karesh, Sara E. Karesh and Mitchell M. Hurvitz, Series Editor: J. Gordon Melton, (2006a). “Azazel”. *Encyclopedia of Judaism (Encyclopedia of World Religions)*. 39.
- _____ (2006b). “Yom Kippur”. *Encyclopedia of Judaism (Encyclopedia of World Religions)*. 566-568.
- Katar, Mehmet (2007). “Tevrat'ın Lut Kıssası Üzerine Bir Araştırma”. *AÜİFD*, C.48, S.1: 57-76.
- Köksal, Mustafa Asım (2004). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lazarus-Yafeh, Havva (1992). *Intertwined Worlds, Medieval Islam and Bible Criticism*. New Jersey: Princeton University Press.

86 • ABDÜLHAK EL-İSLÂMÎ'NİN (XIV.-XV. yy) *EL-HUSÂMU'L-MEMDÛD* ADLI YAHUDİLİĞE REDDİYESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- Mazuz, Haggai (2016). "Additional Contributions of 'Abd al-H. aqq al-Islâmî to the Muslim-Jewish Polemic". *AL-QANTARA*, XXXVII 1: 111-128.
- Meral, Yasin ve Uri Melammed (2012). "Hz. Muhammed'e Dair bir Yahudi Efsanesi: Ma'ase Mahmat Adlı Risâlenin Yeniden Tahkik ve Tercümesi". *AÜİFD*, C.53, S.2: 1-21.
- _____ (2017). *Yahudi Düşüncesinde İslam Algısı -İbn Meymûn (Maimonides) Örneği-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Mosiman, S. K. (1915). "Ahab". *The International Standard Bible Encyclopaedia*. Chicago: The Howard-Severance Company, C.1: 78-80.
- Nicol, T. (1915). "Chemosh". *The International Standard Bible Encyclopaedia*, General Ed. James Orr, Chicago: The Howard-Severance Company, C.1: 601-602.
- Perlmann, Moshe (1940). "Abd Al-Hakk Al-Islâmî A Jewish Convert". *The Jewish Quarterly Review*, New Series, C.31, S.2: 171-191.
- Robertson, James (1915). "Hosea". *The International Standard Bible Encyclopaedia*, Chicago: TheHoward-Severance Company, C.3: 1424-1431.
- Steinschneider, Moritz (1877). *Polemische und Apologetische Literatur in Arabischer Sprache zwischen Muslimen, Christen und Juden*. Leipzig.
- Tarakçı, Muhammet (2010). "Tahriř". *DİA*, C.39: 422-424.
- Taş, Fatıma Betül (2015). "Yahudi Asıllı Mühtedî Bilgin Samuel Bin Yahyâ el-Mağribî'nin (ö. 1175) Yahudiliğe Reddiyesi: *İfhâmu'l-Yehûd*". *Dini Araştırmalar* C.18, S.47: 243-269.
- Toprak, Mehmet Sait (2012). *Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Ünal, Mustafa (2008). *Dinlerde Kutsal Zamanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Üzüm, İlyas (2006). "Mücessime". *DİA*, C.31: 449-450.
- Yavuz, Salih Sabri (2005). "Mi'rac". *DİA*, C.30: 132-135.
- Wasserstein, David J. (2007). "Abd Al-H. aqq Al-Islâmî". *Encyclopedia Judaica (Second Edition)*, C.1: 240.
- Waardenburg, Jacques (2006). *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışı*. Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Wilson, R. Dick (1915a). "Ahasuerus". *The International Standard Bible Encyclopaedia*, Chicago: The Howard-Severance Company, C.1: 80-81.
- _____ (1915b). "Artaxerses". *The International Standard Bible Encyclopaedia*, Chicago: The Howard-Severance Company, C.1: 260.